

EDWARD S. GACEK

Centralny Ośrodek Badania Odmian Roślin Uprawnych, Słupia Wielka

e-mail: e.gacek@coboru.pl

Przyszłość hodowli i biotechnologii roślin w kontekście ochrony prawnej odmian roślin i prawa patentowego

Hodowla roślin odgrywa kluczową rolę w zabezpieczeniu bezpieczeństwa żywnościowego i żywności, a także innych potrzeb współczesnych społeczeństw. Przyczynia się także do poprawy adaptacyjności upraw do coraz częściej występujących, niekorzystnych zjawisk pogodowych związanych ze zmianą klimatu oraz pozwala na zrównoważony i przyjazny dla środowiska rozwój rolnictwa.

Prace hodowlane są ważnym ogniwem łańcucha innowacyjnego, począwszy od badań naukowych, biotechnologii, aż do wytwarzania wysokiej jakości materiału siewnego roślin uprawnych.

Wraz z rozwojem innowacyjnej hodowli roślin i biotechnologii dużego znaczenia nabrała ochrona własności intelektualnej w tych obszarach. Podstawowymi instrumentami prawnymi w obszarach wykorzystania roślinnych zasobów genetycznych, hodowli roślin i biotechnologii jest Konwencja CBD (Konwencja o Bioróżnorodności) i związany z nią IT PGRFA (Międzynarodowy Traktat ds. Zasobów Genetycznych dla Wyżywienia i Rolnictwa). Przepisy traktatu regulują dostęp do roślinnych zasobów genetycznych, zarówno *in-situ*, jak i w Bankach Genów.

Innym ważnym międzynarodowym instrumentem prawnym, zwłaszcza w obszarach ochrony prawnej nowych odmian roślin, jak i dostępu i zasad korzystania ze zmienności genetycznej w pracach hodowlanych jest Konwencja UPOV (Międzynarodowy Związek Ochrony Nowych Odmian Roślin), na mocy której powołany został Międzynarodowy Związek Ochrony Nowych Odmian Roślin, znajdujący się w strukturze Światowej Organizacji Własności Intelektualnej (WIPO) w Genewie. Konwencja UPOV zawiera regulacje prawne specjalnie dostosowane do ochrony prawnej odmian roślin, mając na względzie niedociągnięcia systemu patentowego w tym specyficznym obszarze ochrony własności intelektualnej.

W Polsce instytucją odpowiedzialną za całokształt spraw związanych z implementacją Konwencji UPOV i administrowaniem krajowego systemu ochrony prawnej odmian jest Centralny Ośrodek Badania Odmian Roślin Uprawnych (COBORU) z siedzibą w Słupii

Wielkiej, w województwie wielkopolskim. Wyłączne prawo do odmiany stanowi podstawę prawną do zarobkowego korzystania przez hodowcę z chronionej odmiany, co pozwala na odtwarzanie kosztów poniesionych przez niego na prowadzenie działalności hodowlanej. W rezultacie, ochrona prawna odmian przyczynia się do rozwoju hodowli roślin i nasiennictwa, a w konsekwencji rolnictwa i dobrobytu społeczeństw.

Hodowcy roślin mają do dyspozycji różne instrumenty prawne umożliwiające im egzekwowanie należnych korzyści z posiadanego prawa do odmian, a także do rekompensowania strat powstałych z naruszenia wyłącznego prawa przez nieuczciwych użytkowników materiału siewnego i/lub rozmnożeniowego chronionych odmian. Naruszanie praw hodowców staje się zjawiskiem coraz bardziej powszechnym o rozmiarze międzynarodowym.

Konwencja UPOV przewiduje szereg obligatoryjnych i jedno fakultatywne odstępstwo od ochrony prawnej odmian. Obligatoryjnymi odstępstwami od prawa hodowców jest możliwość stosowania odmian chronionych: na własne, niezarobkowe potrzeby; do celów badawczych/doświadczalnych (*research exemption*); a zwłaszcza do hodowli nowych odmian roślin (*breeder's exemption*).

Znane jest także odstępstwo fakultatywne od prawa do odmian, zwane „przywilejem rolnika”. Daje ono rolnikom prawo do używania tzw. materiału ze zbioru (FSS) chronionej odmiany, jako materiału siewnego, wyłącznie we własnym gospodarstwie. Rolnicy mają obowiązek odprowadzania opłat na rzecz hodowców za stosowanie FSS, w wysokości co najmniej 50% wniesionej opłaty licencyjnej.

Wymienione odstępstwa, zwłaszcza obligatoryjne mają nieocenione znaczenie dla rozwoju hodowli roślin, biotechnologii, zachowania bioróżnorodności i postępu w rolnictwie. Przede wszystkim zapewniają one dostęp do zmienności genetycznej, począwszy od prymitywnych materiałów roślinnych, pierwotnych populacji i odmian miejscowych, aż po zmienność genetyczną reprezentowaną przez współczesne odmiany komercyjne roślin uprawnych. Wymienione materiały roślinne stanowią niezastąpiony materiał wyjściowy w tworzeniu nowych odmian roślin, który hodowcy doskonalą pod względem ilościowym i jakościowym.

Konwencja UPOV i Traktat IT PGRFA są wzajemnie uzupełniającymi się międzynarodowymi instrumentami prawnymi wspierającymi hodowcę roślin, zachowanie i korzystanie z bioróżnorodności genetycznej i w rezultacie zachowanie bezpieczeństwa żywnościowego społeczeństw, zwłaszcza w dobie pogłębiających się negatywnych skutków zmian klimatycznych.

Podstawowym instrumentem prawnym ochrony własności intelektualnej w biotechnologii roślin jest prawo patentowe. Niestety, prawo patentowe nie przewiduje żadnych odstępstw od ochrony wynalazków i odkryć biotechnologicznych, które mogłyby być stosowane w pracach hodowlanych bez potrzeby autoryzacji ze strony właścicieli patentów. Przyznawane patenty na właściwości genetyczne roślin uzyskiwane w biotechnologii są w konflikcie z prawem hodowców do odmian, a szczególności z przywilejem hodowcy. W praktyce hodowlanej dostęp do zmienności genetycznej, niezależnie czy konwencjonalnej, czy tworzonej z zastosowaniem biotechnologii jest tak ważny dla innowacyjnej hodowli roślin, że niezbędnym jest wprowadzenie prawnego

odstępstwa od prawa patentowego na wzór przywileju hodowcy regulowanego przez Konwencję UPOV.

W prezentacji omówiono zasady koegzystencji wyłącznego prawa do odmian, a systemem ochrony patentowej w biotechnologii, a zwłaszcza w zakresie dostępu do tworzonej zmienności genetycznej.